

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Вступ

Відкритість міжнародного освітнього простору для національної освіти спонукала змінити її основні вектори у бік підготовки компетентного фахівця. З метою проведення системної модернізації освітньої галузі в Україні було прийнято низку державних нормативних документів (Національна рамка кваліфікацій (2011), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2012), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років (2014). У Верховній Раді України пройшов перше читання Проект Закону України «Про освіту» (2016)). Загалом ці акти спрямовані на реалізацію нагальної інноваційної політики в освіті, однак містять також вказівки щодо розвитку педагогічної освітньої галузі.

У рамках імплементації Закону України «Про вищу освіту» постає необхідність розробки нових галузевих стандартів підготовки майбутніх фахівців. Відповідно до статті 10 цього Закону, «стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності. Стандарт вищої освіти визначає лише вимоги до освітньої програми: обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності)» [4, с.14].

1. Професійна компетентність майбутнього вчителя початкової школи в умовах оновлення вищої педагогічної освіти

Імплементація Закону України «Про вищу освіту» в освітній процес так само, як і в розвинених країнах світу, вимагає створення Стандартів освіти на засадах компетентного підходу. Зокрема, Національна рамка кваліфікацій України орієнтує на реалізацію компетентнісного підходу у процесі підготовки фахівців, визначаючи компетентність як «здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості» [8, с. 2].

Істотними ознаками компетентнісного підходу можна вважати такі, як: орієнтація на результат, можливість результативно діяти за межами навчальної ситуації, ефективне вирішення життєвих та професійних завдань з опорою на набуті знання, уміння та навички

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», дефініцією «компетентність» потрактовано «динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [4, с. 3].

Це визначення повною мірою узгоджується із міжнародними тлумаченнями поняття компетентності, зокрема:

а) Освітня комісія Ради Європи трактує компетентність, як здатність застосовувати набуті в процесі учіння знання й уміння в різних ситуаціях.

б) ЮНЕСКО поняття компетентності тлумачить як поєднання знань, вмінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні.

в) Міжнародний департамент стандартів: поняття компетентність визначає як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу.

г) Експерти програми «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» зі скороченою назвою «DeSeCo» (1997р.) визначають

поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

д) Експерти країн Європейського Союзу трактують поняття компетентності як здатності застосовувати знань та умінь, що забезпечують активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності. Для того щоб полегшити процес оцінювання компетентностей, фахівці пропонують виокремити у цьому понятті такі індикатори, як набуті знання, вміння, навички та навчальні досягнення.

е) Розробники проекту Тюнінг Європейської Комісії компетентність розглядають як динамічну комбінацію знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистісних якостей учня, що описують результати його навчання за освітньою програмою; набуті реалізаційні здатності особистості до ефективної діяльності.

Безумовно, провідні світові науковці, також вивчаючи поняттєво-категоріальний апарат у межах компетентнісного підходу, пропонують власні оригінальні тлумачення.

Наголошуючи на розрізненні понять компетенція та компетентність А. Хуторський [16] розглядає професійну компетентність як володіння певною компетенцією, що включає особистісне відношення до неї, та предметну професійну діяльність. Дослідник під компетенцією розуміє деяку відчужену, визначену задалегідь вимогу до процесу фахової підготовки особистості, водночас компетентність – особистісна якість особистості.

Н. Бібік [1, с. 1-4] стверджує, що професійна компетентність є інтегрованою характеристикою, універсальним мета-рівнем, який являє собою

соціально визначений освітній результат, зумовлений вимогами до оволодіння системою знань, набуття досвіду, формування професійних навичок.

Компонентами поняття професійної компетентності І. Зимня [5] вважає такі: готовність до практичної реалізації набутих знань, володіння способами вирішення професійних завдань, досвід реалізації набутих знань, ціннісно-осмислення ставлення до змісту компетенції.

Професійна діяльність учителя початкової школи та питання удосконалення процесу його підготовки постійно перебували під кутом зору серед науковців. Вони лишаються актуальними і для сучасної національної системи освіти.

Питання професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів в різні часи досліджували О. Біда, В. Бондар, І. Гавриш, М. Жук, Є. Лодатко, А. Міненок, Л. Петухова, О. Савченко, І. Шапошнікова.

Зокрема, В. Бондар неодноразово зупиняється на питанні конкурентоздатності майбутнього вчителя початкової школи після закінчення вищого навчального закладу [2]. Грунтовний аналіз існуючих поки що недоліків та пріоритети щодо процесу підготовки майбутніх учителів пропонує у наукових розвідках О. Савченко. Основними недоліками освітнього процесу у вищих навчальних закладах дослідниця, по-перше, вважає занадто великий перелік навчальних дисциплін, передбачених планами, державними стандартами, та водночас недостатнє висвітлення нових предметів шкільного курсу. По-друге, неналежну оціненість педагогічних та психологічних знань у системі підготовки майбутнього вчителя. Поклавши в основу твердження ідею надання освітньому процесу загальноосвітньої школи особистісно-орієнтованого спрямування, О. Савченко наголошує на необхідності забезпечення високого рівня обізнаності майбутніх учителів з особливостями вікової психології дитини, різними варіантами організації освітнього середовища, знанням декількох шляхів досягнення поставленої мети у роботі з дітьми [13].

І. Гавриш розглядає теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, зазначаючи, що цілеспрямована, спеціально організована підготовка студентів

педагогічних ВНЗ до створення, впровадження і розповсюдження освітніх інновацій є передумовою успішної професійної діяльності вчителів у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах та одним з визначальних чинників їхнього подальшого професійно-творчого саморозвитку.

Обґрунтовуючи власні погляди, дослідниця наголошує, що підготовка майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності має реалізовуватися в умовах їхньої загальнопедагогічної підготовки в педагогічних вищих навчальних закладах відповідно до принципів цілісності, індивідуального підходу та поетапного освоєння професійної діяльності. Це досягається завдяки індивідуалізації інноваційного навчання майбутніх учителів, виокремлення в ньому циклу взаємопов'язаних і взаємозумовлених етапів, кожний із яких, маючи специфічну мету та відповідні їй зміст, методи і форми роботи, виступає водночас органічною складовою безперервного процесу становлення студентів як суб'єктів інноваційних освітніх процесів. Інноваційне навчання майбутніх учителів має спрямовуватися на їх становлення як суб'єктів освітніх інновацій і відповідати основним положенням особистісно-орієнтованого підходу та інноваційної педагогічної освіти [3].

І. Шапошнікова значну приділяє увагу проблемі технологічності у системі фахової підготовки вчителя початкової ланки освіти, удосконаленню системи формування у майбутніх педагогів професійних компетентностей. Предметом досліджень науковця є проблема підвищення ефективності процесу підготовки майбутніх педагогів початкової ланки освіти до здійснення проектної діяльності при підготовці до урока [17].

Питання підготовки компетентного майбутнього вчителя початкових класів у різні часи досліджували В. Бондар, Ю. Вторнікова, І. Гавриш, Н. Глузман, Л. Коваль, Я Кодлюк, С. Мартиненко, А. Міненко, Л. Петриченко, Л. Петухова, О. Савченко, С. Скворцова, Л. Хоружа та ін. Учені одноставні в тому, що на сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти метою підготовки майбутнього вчителя початкових класів є формування в нього професійної компетентності.

Характеризуючи поняття професійної компетентності вчителя початкових класів, В. Бондар [2] визначає наступні ознаки цього поняття: 1) здатність виконувати професійні завдання на високому рівні; 2) система професійно орієнтованих знань, умінь і навичок, здобутих у процесі фахової підготовки.

Трактування поняття професійної компетентності вчителя, у тому числі й учителя початкових класів, українськими, російськими, американськими та європейськими вченими, докладно проаналізовано у монографії С. Скворцової та Ю. Вторнікової. Автори дійшли висновку, що професійна компетентність вчителя – «це властивість особистості, що виявляється в здатності до педагогічної діяльності; єдність теоретичної й практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності; спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у педагогічній діяльності» [14, с. 81-82].

Висвітлюючи теоретико-методичні засади формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів, Л. Петухова зазначає, що компетентнісний підхід у системі підготовки майбутніх учителів вимагає зміщення акцентів із засвоєння визначених державними стандартами знань, умінь і навичок на формування здатності практично діяти, приймати ефективні рішення, застосовувати сучасні педагогічні техніки й технології та активної життєвої позиції в усіх сферах суспільного життя, а також навичок безперервної самоосвіти та рефлексії.

Дослідниця особливе значення під час підготовки педагога відводить мотиваційному компоненту. Щоб забезпечити мотивацію до навчання, переконує науковець, треба підвищити інтерес безпосередньо до навчання, а також до використання сучасних засобів, технологій та інформаційних джерел. Варто посилити зв'язок у підсистемі «студент-викладач». Створити можливості для проведення поточного контролю студентів і самоконтролю набутих ними знань [9].

Розглядаючи питання удосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя початкових класів, Л. Коваль наголошує на важливості впровадження

компетентнісного підходу в освітній процес та тлумачить поняття компетентності як «специфічної здатності, що необхідна для ефективного виконання конкретної дії у певній галузі і яка включає вузько спеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії» [7, с. 138]

Дослідниками виявлено, з чим варто погодитися, що реформування процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів варто здійснювати виважено, уникаючи безпосереднього запозичення іноземних моделей освіти, ураховуючи власні традиції навчання, беручи до уваги пріоритет компетентнісної моделі спеціаліста-випускника, освітнього процесу, що полягає у виконанні фахових функцій, коли мета відповідає інтегрованим вимогам до кінцевого результату підготовки фахівця].

Доречно зазначити, що відповідно до Закону України «Про вищу освіту», у липні 2016 року підкомісією 013 Науково-методичної комісії 1 НМР МОН України було розроблено Проект Стандарту вищої освіти України зі спеціальності 013 «Початкова освіта» для ступеня вищої освіти «Бакалавр» (рукопис), у пояснювальній записці до якого «професійну компетентність учителя початкових класів конкретизовано як здатність до педагогічної діяльності, організації навчально-виховного процесу у початковій школі на рівні сучасних вимог; здатність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні професійні задачі, що виникають у процесі навчання, виховання й розвитку учнів початкових класів».

Основу цієї здатності становить єдність теоретичної і практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності, що виявляється у наявності системи знань, умінь, ціннісних ставлень до професійної діяльності та досвіді їх реалізації на практиці» [10, с. 23]. Розробники Проекту заявляють, що не лише декларативне поєднання теоретичної і практичної готовності вчителя до реалізації педагогічної діяльності становить основу професійної компетентності, а обов'язковою складовою має стати наявність системи знань, умінь, ціннісних орієнтирів до професійної роботи, практичний досвід.

Вивчення поглядів науковців щодо змісту поняття «професійна компетентність вчителя початкових класів» дає підстави для розуміння у нашому дослідженні професійної компетентності вчителя початкових класів як особистісного утворення, що виявляється у здатності до професійної діяльності, до організації навчально-виховного процесу у початковій школі у відповідності до сучасних вимог, у спроможності результативно вирішувати професійні завдання, що виникають у навчально-виховному процесі початкової школи. Вважаємо, основою здатності до ефективної педагогічної діяльності є єдність теоретичної і практичної готовності до її здійснення.

3. Математична компетентність як складова професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Серед спеціальних (предметних) компетентностей вчителя початкових класів, з поміж інших, виділяється математична компетентність. Водночас, математична компетентність, відповідно до Рекомендацій 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року, визначається як ключова, яка має бути сформована в молодих громадян для особистісної реалізації, ефективної життєдіяльності в навколишньому світі. Документом виділено вісім основних компетентностей, серед яких знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки. Основою математичної компетентності, відповідно до Рекомендацій, є знання з математики («глибокі знання чисел, мір та структур, основних математичних дій та їх демонстрація, розуміння математичних термінів та понять і знання задач, які можна розв'язати за допомогою математики») [12, с. 8] та уміння «застосовувати основні математичні принципи та прийоми у побуті, на роботі та вдома, прослідковувати та оцінювати логічні ланцюжки. Особа повинна вміти математично мислити, розуміти математичні докази та спілкуватись мовою математики і використовувати відповідні кодифікаційні джерела» [12, с. 8]. Тому спочатку розглянемо поняття математичної компетентності особистості як ключової.

Під професійною математичною компетентністю Я. Стельмах розуміє інтегративну властивість особистості, що забезпечує готовність самостійно і відповідально застосовувати математичний інструментарій адекватно задачам професійної діяльності, а також системоутворюючі компоненти, показники яких у вигляді математичних компетенцій свідчать про теоретичну та практичну готовності випускників вищих професійних закладів до професійної діяльності [15, с. 11-14].

І. Зіненко розглядає математичну компетентність як якість особистості, яка поєднує в собі математичну грамотність та досвід самостійної математичної діяльності [6].

С. Раков визначає математичну компетентність як уміння бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і метод математичного моделювання, уміння будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень. Дослідник вважає, що математична компетентність визначається рівнями навчальних досягнень, для яких суттєвим є набуття математичних умінь, до яких належать: уміння математичного мислення, аргументування, математичного моделювання; уміння постановки та розв'язування математичних задач, презентації даних; уміння оперувати математичними конструкціями; уміння математичних спілкувань; уміння використовувати математичні інструменти.

Поняття «математична компетентність» вживається дослідником як в однині, так і в множині. Зміст математичної компетентності складають: процедурна компетентність – уміння розв'язувати типові математичні задачі; логічна компетентність – володіння дедуктивним методом доведення та спростування тверджень; технологічна компетентність – володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями підтримки математичної діяльності; дослідницька компетентність – володіння методами дослідження соціально та індивідуально значущих задач за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій та математичних методів; методологічна компетентність – уміння оцінювати доцільність використання математичних

методів та засобів інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язання індивідуально і суспільно значущих задач [11].

На підставі осмислення поглядів науковців, орієнтуючись на законодавні документи у сфері освіти та взявши за основу трактування математичної компетентності майбутнього учителя початкових класів, подане у проекті Стандарту вищої освіти зі спеціальності 013 «Початкова освіта» (ОР бакалавр) (рукопис), але зінтегрувавши його з професійною діяльністю, в нашому дослідженні математична компетентність майбутнього вчителя початкових класів розуміється як динамічна комбінація професійно профільованих математичних знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, що є основою його здатності успішно вирішувати професійні завдання із навчання математики учнів початкової школи.

Висновки

Аналіз сучасних тенденцій розвитку вітчизняної та світової педагогіки свідчить про пріоритетність питання необхідності вдосконалення освітнього процесу, його переорієнтацію на компетентнісну основу. З огляду на важливість зазначеного питання нами запропоновано авторське тлумачення професійної компетентності вчителя початкових класів. Це – особистісне утворення, що виявляється у здатності до професійної діяльності, до організації навчально-виховного процесу у початковій школі у відповідності до сучасних вимог, у спроможності результативно вирішувати професійні завдання, що виникають у навчально-виховному процесі початкової школи.

У зв'язку з цим важливого значення набуває формування предметних компетентностей майбутніх педагогів, зокрема й формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. На підставі осмислення поглядів науковців, орієнтуючись на законодавчі документи у сфері освіти та взявши за основу трактування математичної компетентності майбутнього учителя початкових класів, подане у проекті Стандарту вищої освіти зі спеціальності 013 «Початкова освіта» нами визначається математична компетентність майбутнього вчителя початкових класів як динамічна

комбінація професійно профільованих математичних знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, що є основою його здатності успішно вирішувати професійні завдання із навчання математики учнів початкової школи.

Література:

1. Бібик Н. М. Компетентність і компетенція у результатах початкової школи / Н. М. Бібик // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1–4.
2. Бондар В. І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В. І. Бондар // Початкова школа. – 2008. – № 7. – С. 22–23.
3. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / І. В. Гавриш ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 44 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» : за станом на 7 квіт. 2016 р. / Верховна Рада України. – Харків : Право, 2016. – 106 с.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – Москва : Исследоват. центр проблем качества подгот. специалистов, 2004. – 42 с
6. Зіненко І. М. Визначення структури математичної компетентності учнів старшого шкільного віку / І. М. Зіненко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. – № 2. – С. 165–174.
7. Коваль Л. В. Шляхи підвищення якості методико-математичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в умовах запровадження болонської конвенції / Л. В. Коваль // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету / Уман. держ. пед. ун-т. – Умань, 2006. – Ч. 2. – С. 137–147.
8. Національна рамка кваліфікацій [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: <http://www.mim.hneu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/10/НРК.pdf>.

9. Петухова Л. Є. Теоретико-методичні засади формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Л. Є. Петухова ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2009. – 40 с.

10. Проект Стандарту вищої освіти України : спец. 013 «Початкова освіта» [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html>

11. Раков С. А. Формування математичних компетентностей учителя математики на основі дослідницького підходу в навчанні з використанням інформаційних технологій : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / С. А. Раков ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Харків, 2005. – 44 с.

12. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975

13. Савченко О. Я. Підготовка вчителя в контексті інноваційної шкільної освіти / О. Я. Савченко // Школа першого ступеня : теорія і практика : зб. наук. праць Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-ту ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – Вип. 10. – С. 109–117

14. Скворцова С. О. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів : монографія / С. О. Скворцова, Ю. С. Вторнікова. – Одеса : Абрикос Компани, 2013. – 290 с.

15. Стельмах Я. Г. Формирование профессиональной математической компетентности студентов – будущих инженеров : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Я. Г. Стельмах. – Самара, 2011. – 23 с.

16. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика : науч. изд. / А. В. Хуторской. – Москва : УНЦ ДО, 2005. – 222 с.

17. Шапошнікова І. М. Підвищення ефективності підготовки майбутніх вчителів початкової школи до проектування уроку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І. М. Шапошнікова ; Київ. пед. ін-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : [б. в.], 1993. – 24 с.

Зміст

Вступ

1. Професійна компетентність майбутнього вчителя початкової школи в умовах оновлення вищої педагогічної освіти

3. Математична компетентність як складова професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи

Висновки